

СТАН ТА ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ В СПОЖИВЧІЙ КООПЕРАЦІЇ УКРАЇНИ

Висвітлено актуальні проблеми організації та методології бухгалтерського обліку в системі споживчої кооперації в сучасних ринкових умовах господарювання. Особлива увага приділена історії створення, розвитку та методології обліку за книжково-журнальною формою, яка застосовується в системі на основі деталізованого плану рахунків

Постановка проблеми. Діяльність організацій та підприємств споживчої України тісно пов'язана з життям держави і не може розглядатися у відриві від тих глибинних трансформацій, які відбуваються в економічній системі, соціальній сфері, політичному житті. Доречно зазначити, що в останні роки подальшого розвитку набули позитивні тенденції зростання обсягів діяльності та поліпшення фінансового стану кооперативних організацій і підприємств. Після затьожної кризи спостерігається приріст роздрібного товарообігу, реалізації продукції ресторанного господарства, надання побутових послуг населенню, заготівель сільськогосподарської продукції та виробництва товарів народного споживання. У зв'язку з цим виникає потреба в подальшому удосконаленні форм та методів управління, інформаційною основою якого залишається раціонально побудований бухгалтерський облік.

Бухгалтерський облік у споживчій кооперації і сьогодні, в деякій мірі, продовжує традиції, що були започатковані ще у 1951 році, а саме, з початку запровадження книжково-журнальної форми в організаціях і підприємствах системи вона по сьогоднішній день займає пріоритетне місце. Із 6217 організацій, підприємств та установ станом на 1 січня 2007 року її застосовували 5160, що становить 83 % від загальної їх кількості.

У 1989 – 1991 роках у якості експерименту, проведеного Центроспілкою колишнього СРСР, в окремих підприємствах і організаціях системи споживчої кооперації була запроваджена журнально-ордерна форма бухгалтерського обліку. Але вона в системі не прижилася, тому що її контрольно-аналітичні функції виявилися значно нижчими, ніж у книжково-журнальної форми бухгалтерського обліку. Управління бухгалтерського обліку і звітності Укоопспілки провело анкетне дослідження висновків фахівців щодо вибору форми бухгалтерського обліку. Майже 90 % респондентів висловилися за повернення до книжково-журнальної форми. Таким чином, на сьогоднішній день журнально-ордерну (журнальну) форму бухгалтерського обліку в системі споживчої кооперації використовують лише 11 % від загальної кількості організацій, підприємств та установ, а машинно-орієнтовану (автоматизовану) форму лише 6 %.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тут доречно зауважити, що переважна більшість авторів [1, 2, 9], у тому числі і сучасних (Астахов В.П., Бутинець Ф.Ф., Грабова Н.М., Кужельний М.В., Кузьмінський Ю.А., Швець В.Г.), які висвітлюють питання присвячені формам бухгалтерського обліку, чомусь про книжково-журнальну форму навіть і не

згадують, начебто її не існує. У той же час, за цією формою обліку працювало десятки тисяч підприємств та організацій колишнього СРСР, і сьогодні, в споживчій кооперації України книжково-журнальну форму обліку застосовують більше п'яти тисяч господарюючих суб'єктів. Про книжково-журнальну форму обліку писали лише автори підручників і навчальних посібників з обліку в споживчій кооперації, це Горелов І.Д. [3], Дудов І.Н. и Ельпінер З.Г. [4], Ільїн М.І. [5], Слепнев І.К. [9], Цемко М.Д. [11] та інші. Крім того, у 1979 році Центросоюз колишнього СРСР видав “Инструкцию по организации бухгалтерского учета в потребительской кооперации (применительно к книжно-журнальной форме учета и плану счетов, изд. 1978 г.)” [6].

Мета статті. Висвітлити історичні аспекти розвитку й удосконалення книжково-журнальної форми бухгалтерського обліку в споживчій кооперації та діючу методологію обліку на її основі з використанням деталізованого плану рахунків для підприємств і організацій споживчої кооперації України.

Викладення основного матеріалу дослідження. Історія створення, апробації та запровадження у практику книжково-журнальної форми бухгалтерського обліку, на наш погляд, є досить цікавою.

До 1951 року в підприємствах і організаціях споживчої кооперації застосовувалися дві форми бухгалтерського обліку: Журнал-Головна і меморіально-ордерна форма. Застосування двох форм обліку витікало із наявності двох планів рахунків: одного – для основної ланки споживчої кооперації – споживчих товариств, другого – для спілок споживчих товариств. Робота з уніфікації форм бухгалтерського обліку була також тісно пов'язана із створенням єдиного плану рахунків для усіх організацій і підприємств системи споживчої кооперації.

Застосування двох форм обліку “Журнал-Головна” у споживчих товариствах та “Меморіально-ордерна” у спілках споживчих

товариств створювали значні труднощі при складанні бухгалтерської звітності, а також при підготовці облікових кадрів для системи споживчої кооперації та висування працівників із кооперативів з метою підвищення їх у посадах у спілки споживчих товариств.

Правління Центросоюзу і апарат центральної бухгалтерії провели велику організаційну роботу з переведення всіх організацій споживчої кооперації на новий план рахунків і книжково-журнальну форму обліку. У 1951 році були розроблені, видані і розіслані “Характеристика плану рахунків організацій споживчої кооперації”; “Інструкція з організації бухгалтерського обліку у споживчій кооперації” відповідно (стосовно) єдиного плану рахунків і книжково-журнальної форми обліку, а також форми нових облікових реєстрів і документів. Проведена підготовча робота завершувалась переходом всієї системи споживчої кооперації на єдиний план рахунків і єдину книжково-журнальну форму обліку з 1 січня 1952 року у відповідності до постанови Правління Центросоюзу від 4 серпня 1951 р.

Нова форма обліку отримала назву “книжково-журнальної”, оскільки у ній втілені окремі риси журнально-ордерної і меморіально-ордерної форм бухгалтерського обліку. Всі облікові реєстри мають форму книг, картки ж застосовуються лише для натурально-вартісного обліку товарно-матеріальних цінностей на складах.

Масові операції з товарно-матеріальними цінностями і грошовими коштами відображаються у спеціалізованих журналах, які є накопичувальними і аналітичними обліковими реєстрами. Записи у журналах здійснюють загальними підсумками у розрізі кореспондуючих рахунків за групуваннями, які складаються, як правило, на основі зведених документів.

Форми журналів мають різну будову в залежності від змісту рахунків, для яких вони призначені. За багатьма рахунками аналітичний облік в журналах

посьднується з синтетичним, тому, по об'єднаних ними аналітичних рахунках оборотні відомості не складається.

У розвиток аналітичного обліку у вартісному виразі, який ведеться у журналах, за рядом рахунків (субрахунків) відкривають аналітичні рахунки для обліку залишків і руху цінностей за кількістю і вартістю у картках або в спеціальних книгах. У такому випадку складають оборотні відомості для звіряння тотожних сум з відповідним журналом. За рахунками, для яких не передбачені журнали, аналітичний облік ведеться, як правило, у книгах.

Однією з особливостей книжково-журнальної форми бухгалтерського обліку є застосування накопичувальних реєстрів. До них відносяться:

- журнали для обліку масових операцій;
- розроблювальні відомості, в яких протягом місяця з первинних документів реєструються однорідні операції;
- накопичувальні (зведені) меморіальні ордери.

На основі місячних підсумків у журналах і розроблювальних відомостях складаються меморіальні ордери. За разовими операціями меморіальні ордери відразу складаються на підставі первинних документів.

Перед складанням меморіальних ордерів звіряються зустрічні суми з метою виключення їх у наступних меморіальних ордерах. Меморіальні ордери мають наперед закріплені постійні номери, записані у реєстраційному журналі. Це дає можливість робити записи у книги аналітичного обліку без складання проведення.

При книжково-журнальній формі синтетичний облік господарських операцій ведеться в Реєстраційному журналі та Головній книзі. Основою для записів у Реєстраційному журналі та Головній книзі є меморіальні ордери.

Названа вище "Інструкція . . ." [6] не могла відповідати вимогам сьогодення споживчої кооперації України. У зв'язку із запровадженням з 1 січня 2000 року

Міністерством фінансів України у практичну діяльність суб'єктів господарювання нового Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій, затвердженого наказом № 291 від 30.11.1999 р. та нової методики відображення в обліку витрат, доходів і фінансових результатів, у системі споживчої кооперації, відповідно, виникла необхідність розробки плану рахунків бухгалтерського обліку та методики обліку за книжково-журнальною формою, які б враховували специфіку її діяльності та План рахунків і облікові методики Мінфіну України. Ця робота була доручена кафедрі бухгалтерського обліку Львівської комерційної академії.

Колектив авторів кафедри та Управління бухгалтерського обліку, звітності і корпоративних прав Укоопспілки у 2000-2001 роках на основі плану рахунків, затвердженого Мінфіном розробили для організацій і підприємств споживчої кооперації України План рахунків бухгалтерського обліку [8] та Інструкцію про застосування книжково-журнальної форми бухгалтерського обліку в організаціях і підприємствах споживчої кооперації [7].

Особливістю побудови Плану рахунків для системи споживчої кооперації є те, що за окремими рахунками та їх субрахунками (10, 13, 20, 21, 23, 26, 27, 28, 70, 79, 90, 91, 92, 93) введені субрахунки другого порядку, які мають 4 знаки, наприклад: 1032 "Будинки та споруди неподільного громадського майна"; 1033 "Будинки та споруди подільного громадського майна"; 2822 "Товари в роздрібній торгівлі"; 2811 "Товари на оптових складах"; 2823 "Товари і продукти у закладах ресторанного господарства"; 2824 "Товари у заготовлях"; 7022 "Дохід від реалізації товарів у роздрібній торгівлі"; 7023 "Дохід від реалізації товарів і продуктів у закладах ресторанного господарства"; 7912 "Результат операційної діяльності роздрібною торгівлі"; 7913 "Результат операційної діяльності закладів ресторанного господарства"; 9022

“Собівартість реалізованих товарів роздрібної торгівлі”; 9023 “Собівартість реалізованих товарів і продуктів у закладах ресторанного господарства” тощо. Цей підхід дає можливість, наприклад, у споживчому товаристві, яке є однією юридичною особою окремо визначати фінансовий результат

операційної діяльності оптової торгівлі, роздрібної торгівлі, ресторанного господарства, заготівель, виробництва тощо.

Схема побудови сучасної книжково-журнальної форми бухгалтерського обліку нами приведена на рис. 1.

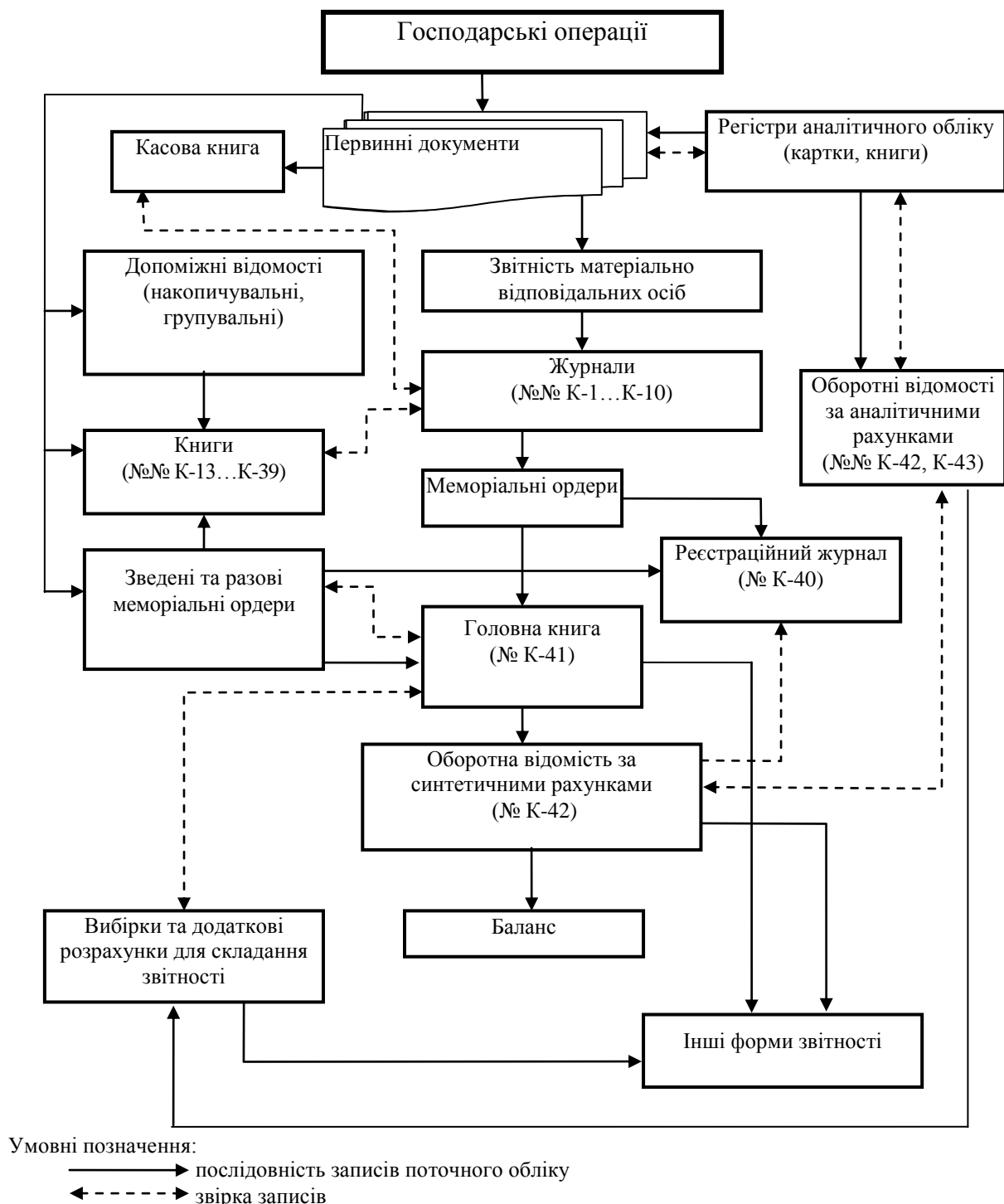

Рис. 3. Схема книжково-журнальної форми бухгалтерського обліку

Практика застосування книжково-журнальної форми бухгалтерського обліку показала її прогресивність та ефективність, так як її використання сприяє скороченню

витрат праці облікових працівників на ведення обліку по зрівнянню з раніше діючими у споживчій кооперації формами обліку, створює передумови для посилення контролю за збереженням товарно-матеріальних цінностей та грошових коштів. Крім того, вона не створює перепон для ведення бухгалтерського обліку з використанням сучасної комп'ютерної техніки, а є основою для запровадження комплексної автоматизації бухгалтерського обліку, у тому числі й з використанням пакетів прикладних програм.

Поряд з цим необхідно відмітити, що проблеми методології та організації бухгалтерського обліку в споживчій кооперації залишаються до сьогоднішнього дня: майже відсутнє методологічне забезпечення обліку у розрізі галузей діяльності споживчої кооперації, яке б відповідало вимогам Національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку; бухгалтерська і статистична звітність ще не в повній мірі враховують галузеві особливості споживчої кооперації і відповідають сучасним вимогам управління; незадовільно впроваджується автоматизація бухгалтерського обліку з використанням сучасних пакетів прикладних програм через брак коштів; недостатньо ефективно проводиться робота з підвищення кваліфікації облікових працівників; мало реалізовано наукових досліджень, направлених на удосконалення бухгалтерського обліку і контролю в системі споживчої кооперації. Ці проблеми, на наш погляд, необхідно якнайшвидше вирішувати. Лишається актуальним впровадження у життя заходів, спрямованих на удосконалення бухгалтерського обліку і звітності в системі Укоопспілки, які були визначені 23 березня 2004 р. XIX з'їздом споживчої кооперації України та 24 січня 2007 р. IV зборами ради Укоопспілки дев'ятого скликання.

Слід відзначити також і позитивні моменти у вирішенні поставлених питань. Так, правління Укоопспілки затверджено і діють Інструкція з інвентаризації основних

засобів, нематеріальних активів, товарно-матеріальних цінностей, грошових коштів, документів та розрахунків в підприємствах і організаціях споживчої кооперації, Положення про порядок проведення ревізій фінансово-господарської діяльності в організаціях, підприємствах та установах споживчої кооперації України, Положення про особливості організації безготівкових розрахунків у господарському обороті споживчої кооперації України, Положення про головного бухгалтера, Положення про розмежування і закріплення власності в споживчій кооперації України (Укоопспілки), Положення про неподільний фонд споживчого товариства. Для регулювання фінансово-господарської діяльності споживчих товариств і спілок з питань реформування відносин власності розроблені та затверджені у новій редакції Положення про організацію пайового господарства, Положення про громадське майно (основні засоби) споживчої кооперації, Положення про порядок продажу на аукціонах основних засобів підприємств і організацій споживчої кооперації, Положення про майнові сертифікати на право на пай (частку) в майні споживчого товариства системи Укоопспілки та ряд інших нормативних актів. Правління Укоопспілки за широкої участі кооперативного активу, науковців системи, фахівців споживспілок та апарату Укоопспілки систематично працює над розробкою нових та вдосконаленням діючих внутрікооперативних нормативних актів.

Суттєвим резервом для підготовки необхідних практиці методичних рекомендацій можуть стати розробки аспірантів та здобувачів Львівської комерційної академії, Полтавського університету споживчої кооперації та коледжів, які продовжують працювати над дисертаційними роботами у різних галузях діяльності споживчої кооперації України. Це – гуртова та роздрібна торгівля,

ресторанне господарство, заготівельно-переробний комплекс, хлібопекарне, консервне, пиво-безалкогольне та інші види харчових виробництв, виробництво будівельних матеріалів і товарів народного споживання, будівельні роботи та капітальні інвестиції, автотранспорт, ринки, платні послуги та побутове обслуговування населення, соціально-культурна сфера тощо.

Видавництво “Укоопосвіта” для студентів і облікових працівників системи споживчої кооперації вже видало такі навчальні посібники: “Бухгалтерський облік на підприємствах роздрібної торгівлі та громадського харчування споживчої кооперації” і “Бухгалтерський облік на заготівельних та переробних підприємствах споживчої кооперації” підготовлені колективом авторів кафедри бухгалтерського обліку Львівської комерційної академії. Інші колективи кафедри вже підготували до видання з грифом Міністерства освіти України навчальні посібники: “Бухгалтерський облік у споживчій кооперації” (у 2-х частинах) та “Бухгалтерський облік на ринках споживчої кооперації”.

Полтавський Університет споживчої кооперації працює над підготовкою до видання Положення про організацію бухгалтерського обліку в споживчій кооперації України.

Залишається актуальним питання звітності та використання відображеної у ній інформації не тільки для потреб статистичних та вищих органів управління системи споживчої кооперації, але й для навчальних цілей кооперативних навчальних закладів (вузів, коледжів, технікумів). У відповідності до чинного законодавства споживча кооперація не може вносити зміни і доповнення до фінансової звітності, але внутрісистемна звітність може зіграти позитивну роль у зборі додаткової інформації про діяльність підприємств та організацій, яку можна використати для

поглибленого економічного аналізу, прогнозування діяльності, наукових і навчальних цілей. З цією метою Правлінням Укоопспілки та за погодженням з Держкомстатом України затверджені такі форми внутрісистемної статистичної звітності: Форма № 1-ФП “Звіт про фінансові результати”; Форма № 2-ФП “Звіт про витрати, пов’язані з реалізацією та управлінням у галузях діяльності”; Форма № 3-ФП “Звіт про результати фінансово-господарської діяльності ринків споживчої кооперації України”.

Сьогодні значна кількість підприємств та організацій системи споживчої кооперації несуть значні збитки через надзвичайно складну систему оподаткування. На наш погляд, доцільно було б організувати на базі ВУЗів обов’язкову перепідготовку облікових кадрів з питань системи оподаткування, податкового та бухгалтерського обліку у відповідності до вимог Національних положень (стандартів).

Висновки. Незважаючи на нові соціально-економічні умови розвитку системи споживчої кооперації практика застосування книжково-журнальної форми бухгалтерського обліку доказала її прогресивність та ефективність. Вона створює передумови для посилення контролю за збереженням товарно-матеріальних цінностей та грошових коштів і в той же час не створює перепон для запровадження комплексної автоматизації бухгалтерського обліку.

Одночасно, відсутність методологічного забезпечення обліку за галузями діяльності споживчої кооперації, яке б відповідало вимогам П(С)БО, у цілому негативно впливає на стан бухгалтерського обліку. Цю проблему, на наш погляд, необхідно якнайшвидше вирішувати впровадженням у життя заходів, спрямованих на удосконалення бухгалтерського обліку і звітності в системі Укоопспілки, які були визначені 24 січня 2007 р. IV зборами Ради Укоопспілки дев’ятого скликання.

Список використаної літератури:

1. *Безруких П.С.* Организация бухгалтерского учета на предприятии. – М.: Изд-во “Финансы”, 1966. – 204 с.
 2. *Бутинець Ф.Ф.* Історія розвитку бухгалтерського обліку. Ч. 1: Навчальний посібник для студентів спеціальності 7.050106 “Облік і аудит”. – Житомир: ЖІТІ, 1999. – 928 с.
 3. *Горелов И.Д.* Развитие и совершенствование бухгалтерского учета в потребительской кооперации СССР. – М.: Центросоюз, 1969. – 204 с.
 4. *Дудов И.Н., Эльпинер З.Г.* Бухгалтерский учет в потребительской кооперации.: Практическое пособие. Часть 1. Изд. второе, перераб. и доп. – М.: Изд-во Центросоюза, 1960. – 415 с.
 5. *Ильин Н.И.* Бухгалтерский учет в потребительской кооперации.: Учебник для студентов учетно-экономической специальности кооп. институтов. – М.: “Экономика”, 1966. – 560 с.
 6. Инструкция по организации бухгалтерского учета в потребительской кооперации (применительно к книжно-журнальной форме учета и плану счетов, изд. 1978 г.) – М.: Центросоюз, 1979. – 73 с.
 7. Інструкція про застосування книжково-журнальної форми бухгалтерського обліку в організаціях і підприємствах споживчої кооперації – К.: Укоопспілка, 2002. – 214 с.
 8. План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств та організацій споживчої кооперації України (Укоопспілки). Затв. Постановою правління Укоопспілки від 19.12.2001 р. № 304.
 9. *Слепнев И.К.* Бухгалтерский учет в потребительской кооперации: Учебник для кооп. вузов. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Экономика, 1983. – 288 с.
 10. *Сумцов А.И.* Методы и формы бухгалтерского учета и проблемы их совершенствования. – М.: “Статистика”, 1969. – 216 с.
 11. *Цемко Н.Д.* Теория бухгалтерского учета / Под ред. д.э.н., проф. Татура С.К. – М.: Изд-во Центросоюза, 1960. – 264 с.
- ОЗЕРАН Володимир Олександрович – кандидат економічних наук, професор кафедри бухгалтерського обліку Львівської комерційної академії
- ОЗЕРАН А.В. – кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку підприємницької діяльності Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана
- Наукові інтереси:
– бухгалтерський облік у споживчій кооперації;
– облік доходів, витрат та фінансових результатів у галузях економічної діяльності